

Stockholms
universitet

Kriminologiska institutionen

Partiers idéer om brottspåföljder

Ideologianalys av Moderaterna och Socialdemokraterna

Examensarbete 15 hp

Kriminologi
Kriminologi III (30 hp)
Vårterminen 2012
Fredrik Kärrholm

Sammanfattning

Vad statens reaktion bör vara på brott – och varför – har varit föremål för diskussion sedan årtusenden. Hur straffrätten utformas i en demokratisk stat som Sverige är direkt avhängigt det politiska stödet för olika idéer om påföljder, som kan beskrivas som påföljdsideologier. Därför är det relevant att studera de politiska partierna. I detta arbete studeras vilka påföljdsideologier, eller idéer kopplade till påföljdsideologier, som förespråkas av Socialdemokraterna och Moderaterna, Sveriges två största politiska partier. För att besvara den frågan studeras och analyseras centrala policydokument för respektive parti: partiprogram, valmanifest och specifika rapporter.

Den samlade bilden av tidigare forskning är att det både i närtid och historiskt sett funnits skillnader mellan Socialdemokraternas och Moderaternas kriminalpolitik, men att skillnaderna varit begränsade och med tiden har minskat. Socialdemokraterna har närmat sig Moderaterna, som företrätt en offensivare linje och under 90-talet varit drivande i kriminalpolitiken. Hur kan Socialdemokraterna och Moderaterna beskrivas på 2000-talet?

Arbetets metod är en kvalitativ textanalys i form av en ideologianalys baserat på idealtyper. Dessa idealtyper utgörs av påföljdsideologier: *Direkt allmänprevention, indirekt allmänprevention, individuell avskräckning, selektiv inkapacitering, kollektiv inkapacitering, behandling, vedergällning (inkl. straffvärdesprincipen) och abolitionism.*

Analysens slutsatser är att Moderaternas politik står för 1) direkt allmänprevention, 2) indirekt allmänprevention och 3) vedergällning, med vissa inslag av en tilltro till behandlingsideologi. Socialdemokraternas står för påföljder men det är något oklart i exakt vilken form. Socialdemokraterna ger uttryck för tankegångarna som lutar åt behandlingsideologi, men accepterar samtidigt åtminstone i viss utsträckning vedergällning och den gällande straffvärdesprincipen. Moderaterna betonar människans rationalitet medan Socialdemokraterna betonar omständigheter som förklaring till brottslighet.

I Moderaternas partiprogram (handlingsprogram) upptar kriminalpolitiken två sidor. I Socialdemokraternas partiprogram berörs det med fyra meningar. Det indikerar att kriminalpolitiken – och påföljder – är en mindre angelägen politisk fråga för Socialdemokraterna. Det kan betraktas som en förlängning på vad som tidigare gällde alla partier. Socialdemokraterna saknade, i likhet med andra partier, länge helt en egen kriminalpolitik, till mitten av 1960-talet. Även under senare decennierna har partiet saknat en sammanhållet formulerad rättspolitik och partiet saknar det än i dag. Moderaterna har i kriminalpolitiken varit den drivande kraften under 1980- och 1990-talet och partiet framstår under början av 2000-talet fortfarande som det.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågställning	4
1.2 Definitioner	5
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Disposition	7
2. Tidigare forskning	8
3. Bakgrund	11
3.1 Straffrättspolitikens utveckling	11
3.2 Moderaternas tidigare politik	13
3.3 Socialdemokraternas tidigare politik	14
4. Påföljsideologier	15
4.1 Allmänprevention	15
4.1.1 Direkt allmänprevention	15
4.1.1 Indirekt allmänprevention	15
4.2 Individualprevention	15
4.2.1 Individuell avskräckning	16
4.2.2 Inkapacitering	16
4.2.2.1 Kollektiv inkapacitering	16
4.2.2.1 Selektiv inkapacitering	16
4.2.3 Behandling	17
4.3 Vergällning	17
4.4 Abolitionism	17
5. Material och metod	18
5.1 Material	18
5.1.1 Moderaterna	19
5.1.2 Socialdemokraterna	19
5.2 Metod	20
5.3 Vetenskapliga utgångspunkter	21
5.4 Förförståelse	21
5.5 Validitet	22
5.6 Rehabilitering	23
5.7 Materialkritik	23
5.8 Etik	24
6. Resultat och analys	25
6.1 Moderaterna	25
6.2 Socialdemokraterna	29
6.3 Likheter	32
6.4 Skillnader	32
7. Avslutande diskussion	34
8. Referenser	36

1. Inledning

Vad som är ett brott i juridisk mening beror på vilka gärningar och beteenden som kriminaliserats av staten. Normalt medför ett brott, som avslöjats och letts i bevisning, en reaktion från staten mot den eller de individer som begått brottet. Vad en sådan reaktion bör vara – och varför – har varit föremål för diskussion sedan årtusenden (Jareborg 2010:63).

I Gamla testamentet återfinns en tanke om att denna reaktion bör vara en moraliskt motiverad vedergällning enligt talionsprincipen: ”Skadar någon sin nästa, skall man göra med honom som han har gjort. Bruten lem för bruten lem, öga för öga, tand för tand” (Bibeln, 3 Mos 24:19-20). En minst lika gammal idé som den bibliska talionsprincipen är preventionstanken, som innebär att den rättliga påföljden ska syfta till att förebygga brott. En känd förespråkare för förebyggande sanktioner var den romerske filosofen Seneca den yngre (4 f.Kr.-65), som pläderade för att staten inte ska straffa för att brott har begåtts, utan för att brott inte ska begås (Strahl 1970:24).

Dessa och andra tankar har sedermera systematiserats och kategoriserats i vad som ofta kallas straffteorier (Jareborg 2010:63). Det är dock en något missvisande benämning, eftersom flera av teorierna inte förordar straff i ordets egentliga mening utan andra påföljder såsom vård och inkapacitering. I stället är därför påföljdsteori ett bättre begrepp, eftersom *påföljd* innefattar reaktioner på brott som både är straff och som inte är det. Det är förvisso en svensk egenhet att rent språkligt skilja mellan straff och andra påföljder, men i ett svenskt sammanhang är det rimligt att göra denna distinktion. Dock kommer det som vanligen kallas straffteorier alternativt påföljdsteorier att i denna uppsats kallas påföljdsideologier. Detta eftersom teorierna i fråga bottenar i grundläggande normativa ställningstaganden och därmed snarare kan sägas vara just ideologier. Att tala om ideologier i stället för teorier förespråkas även av straffrättsprofessor Nils Jareborg, som utgör en central källa för detta examensarbete.

Hur straffrätten utformas i en demokratisk stat som Sverige är direkt avhängigt det politiska stödet för de idéer påföljdsideologierna rymmer. Därmed är det både intressant och angeläget att studera de politiska partierna: Vilka idéer om påföljder förespråkas? Vad tycker Sveriges två största politiska partier?

1.1 Syfte och frågeställning

Kriminalpolitiken har ständigt förändrats och varit föremål för inflytande av många olika idéer. Detta arbete syftar till att kartlägga vilka idéer som präglar de politiska ambitionerna för Moderata samlingspartiet (Moderaterna) och Sveriges socialdemokratiska arbetareparti (Socialdemokraterna). Med politiska ambitioner avses inte vad som de facto åstadkommit

genom stiftad lag, utan den uttalade politiken, det vill säga vad som formulerats som önskad politik, såsom den är uttryckt i policydokument.

Frågeställningen är: Vilka påföljdsideologier, eller idéer kopplade till påföljdsideologier, förespråkas av Moderaterna och Socialdemokraterna i nutid?

1.2 Definitioner

Nedanstående definitioner är stipulativa, det vill säga endast en beskrivning av hur jag i detta arbete valt att använda begreppen (Sohlberg 2006:102).

Påföljdsideologi avser en idé om vad statens reaktion på brott bör vara och varför. Begreppet ideologi används ofta i politiska sammanhang för att beskriva en bred och omfattande samhällssyn med de liberala, konservativa respektive socialistiska ideologierna. Enligt statsvetarprofessorn Herbert Tingsten innehåller en ideologi tre element: grundläggande värdepremisser, verklighetsomdömen och handlingsförslag (Bergström & Boréus 2005: 151). Men ideologi är ett mångtydigt begrepp som i sin enklaste form används för att beskriva en tanke om verkligheten och värderingar (Nationalencyklopedin band 9 1991:343/ideologi). En ideologi kan beskrivas som en systematisk sammanställning av politiska ståndpunkter, som utopier eller som verklighetsfrämmande hjärnspöken (Bergström & Boréus 2005: 150). Till exempel: Tanken att en brottspåföljd ska vara avskräckande för allmänheten är inte bara en tanke, utan även en ideologi. Den är en ideologi för att den förutsätter en uppfattning om verkligheten (människor är i någon mån rationella) och värderingar (det är moraliskt riktigt att avskräcka med straff och verkställa straff för att göra avskräckningen trovärdig).

Policydokument avser politiska dokument som ger uttryck för en avsiktsförklaring eller riktlinjer. Ett partiprogram (idéprogram) eller valmanifest är exempel på sådana policydokument. En motion eller en proposition syftar i första hand inte till att beskriva partiets politik, utan att – åtminstone i teorin – fylla en lagstiftande funktion, och är således inte policydokument.

1.3 Avgränsningar

För att möjliggöra en fördjupad analys kan studien inte omfatta samtliga politiska partier. Därför avgränsas studien till Moderaterna och Socialdemokraterna, på grund av de traditionellt varit de största partierna i Sverige, både sett till medlemsantal och valresultat. I riksdagsvalet 2010 fick Moderaterna 30,06 procent och Socialdemokraterna 30,66 procent av

det totala antalet giltiga röster (Valmyndigheten 2012). Det är även av intresse att undersöka de övriga partier med mandat i riksdagen, men det kräver en ytterligare eller större studie.

Frågeställningen fokuserar på partiernas ambitioner i nutid, och med detta avses åren ~2000-2012. Avgränsningen beror dels på det faktum att studiens material härrör från denna tidsperiod, och de slutsatser som görs efter analysen av detta material bör därför rimligen beskrivas som giltiga för samma period. Dels beror det också på att tidigare forskning i ämnet når sin ände vid just sekelskiftet (jfr. Tham 1999 alt. Victor 1995). Denna avgränsning bygger på antagandet att det finns en viss tröghet i partipolitiken som gör att viljeinriktningar sällan svänger i större grad under ett mindre antal år.

Frågan om *vilka* påföljder ett brott ska medföra (exempelvis allmänpreventiva straff eller individualpreventiv vård) är intimt förknippat med *varför* vissa gärningar kriminaliseras (Jareborg 2010:76). David Garland, professor i juridik och sociologi vid New York University, har vidare hävdad att vad som på ytan framstår som ett system som syftar till att hantera brottslighet i själv verket är en social institution ”which helps us define the nature of our society, the kind of relationships which compose it, and the kind of lives that is possible and desirable to lead there” (Garland 1990:287). Jerzy Sarnecki, professor i kriminologi vid Stockholms universitet, menar att det är ”naivt” att uppfatta rättsystemet uteslutande som rationellt med syftet att lösa samhällets problem med brottslighet (Sarnecki 2003:258). En kritisk diskussion, om hur påföljdsideologier är kopplade till motiven för kriminalisering av gärningar, är intressant men kommer inte att behandlas. Syftets fokus är *vad* Moderaterna och Socialdemokraterna vill direkt kopplat till påföljdsideologier. Det inbegriper påföljdens funktion och syfte, liksom antaganden om verklighetens beskaffenhet samt värderingar. Däremot behandlas inte *varför* gärningar kriminaliserats eller borde kriminaliseras.

Det kommer inte att behandlas vilken politik som fungerar eller inte fungerar för att minska brottsligheten, utan resonemangen uppehåller sig till vad partierna anser är funktionellt eller rätt av andra anledningar. Relevant i sammanhanget är hur partierna tycker och varför, men inte huruvida föreställningar om brott och påföljder stämmer mot bakgrund av forskning.

Vidare behandlas inte frågan om vilken roll straffrättspolitiken ska spela i vårt samhälle i förhållande till andra värden, såsom detta kommer till uttryck i resonemanget om defensiv och offensiv straffrättspolitik. Den defensiva modellen syftar till att skydda individen från maktmissbruk, och rättsäkerheten anses överordnad preventionen. Den offensiva modellen utgår i stället från att rättsystemet kan och bör bedriva brottspreventivt arbete på ett effektivt sätt, och till ett högt pris om så krävs, med syftet att åtgärda samhällsproblem i form av

avvikande beteende (Jareborg 2010:24-30). Det är en högtintressant diskussion, men utgör en annan dimension än den examensarbetets syfte tar sikte på: påföljdsideologierna. Dessa kan dock vara intimt kopplade till ovanstående förhållningssätt, varför det inte kommer att undvikas helt.

Avgränsningarna som redogjorts för ovan är i vissa avseenden något diffusa, vilket är svårt att undvika då kriminalpolitikens olika delar och idéer på många sätt hör samman. Strävan är dock att göra dessa avgränsningar för att behålla ett tydligt fokus på syftet. Det bör också understrykas att det finns mycket mer än påföljder, det vill säga reaktioner på brott, som är relevant i kriminalpolitiken. De delar av kriminalpolitik som inte är påföljder kommer dock inte att behandlas i denna studie.

1.4 Disposition

Det första kapitlet, *Inledning*, ger utöver denna dispositionsbeskrivning en övergripande bild av ämnet, inklusive syfte, frågeställning, definitioner och avgränsningar.

Det andra kapitlet, *Tidigare forskning*, beskriver tidigare forskning som anknyter till frågeställningen och den samlade bilden av denna forskning beskrivs kortfattat.

Det tredje kapitlet, *Bakgrund*, beskriver först hur svensk straffrätt utvecklats sedan mitten av 1900-talet fram till i dag, med fokus på hur påföljdssystemet och principerna för detta har förändrats. Sedan beskrivs, utifrån tidigare forskning, vad Moderaterna och Socialdemokraterna förespråkat och drivit för kriminalpolitik de senaste decennierna.

Det fjärde kapitlet, *Påföljdsideologier*, beskriver de påföljdsideologier som används i analysen, som idealtyper: Direkt allmänprevention, indirekt allmänprevention, individuell avskräckning, selektiv inkapacitering, kollektiv inkapacitering, behandling, vedergällning (inkl. straffvärdesprincipen) och abolitionism.

Det femte kapitlet, *Material och metod*, beskriver materialet, vad det är och varför det valts. Vidare beskrivs metoden (hur studien genomförs), vetenskapliga utgångspunkter (förhållningsättet till forskningen) och förförståelse (vad är min personliga utgångspunkt och förkunskaper). Därtill framförs och bemöts identifierad och möjlig kritik av studien.

Det sjätte kapitlet, *Resultat och analys*, besvarar frågeställningen för att uppnå syftet. Det görs genom att beskriva materialet, göra en tolkning av det och koppla det till tidigare forskning, enligt studiens metod.

Det sjunde kapitlet, *Avslutande diskussion*, sammanfattar studiens slutsatser och innehåller resonemang och reflektioner som studien gett upphov till, med fokus på vad som kan vara relevant för ytterligare forskning.

2. Tidigare forskning

Tidigare forskning har sökts via Stockholms universitetsbiblioteks digitala söktjänst, det nationella bibliotekssystemet Libris samt den kommersiella och allmänna söktjänsten Google. Därtill har en snöbollsmetod använts, som innebär att via i litteraturhänvisningar i ett material finna ytterligare material, och så vidare (Heber 2005:21). Det kan efter detta konstateras att det finns viss kriminologisk forskning om de politiska partiernas kriminalpolitik, men frågan har inte rönt något större rättsvetenskapligt eller statsvetenskapligt intresse. Detta konstaterar även Åsa Perssons i doktorsavhandlingen *De politiska partiernas rättspolitik* (2004).

Avhandlingen i fråga syftar till att problematisera föreställningarna om juridik och politik. Slutsatsen är att rättsliga principfrågor tenderar att försvinna ur motiven till lagstiftningen i en rad rättsliga områden. Både Socialdemokraterna och Moderaterna präglas av en pragmatism och politiken beskrivs som principiös.

Kriminologiprofessor Henrik Tham har skrivit mycket om kriminalpolitik. I detta arbete hänvisas det till Thams texter *Från behandling till straffvärde* i antologin *Varning för straff* (1995) samt *Lag & ordning som vänsterprojekt* i Brå-rapporten *8 reflektioner om kriminalpolitik* (1999). I den senare förklaras det att Socialdemokratin gjort en omsvängning från en politik som betonar behandling till en form av ”left realism” (ibid:102) men att Moderaterna alltjämt sedan 1970-talet är det främsta ”lag och ordning-partiet” (Tham 1999:111).

I antologin *Varning för straff* skriver även straffrättsprofessor Nils Jareborg, om defensiv och offensiv straffrättspolitik, samt juris doktor Dag Victor, om kriminalpolitikens utveckling och de politiska partierna, från 1950-talet till mitten av 1990-talet. Ytterligare en antologi som anknyter till ämnet är *Brott och straff* (2000), som innehåller texter av Tham och andra experter på kriminalpolitik.

Victors beskriver hur kriminalpolitiken politiserats sedan 1970-talet. Tidigare dominerades kriminalpolitikens utformning av experter, men dessa ersattes succesivt av partipolitiker. Både Socialdemokraterna och Moderaterna beskrivs ha förordat en allt mer offensiv kriminalpolitik men Moderaterna tycks ha varit ledande i denna ”offensiv” (Victor 1995:61).

Vid sidan av Tham och Victor har Felipe Estrada, professor i kriminologi, skrivit artikeln *The Transformation of the Politics of Crime in High Crime Societies* (2004). I denna beskrivs hur brottstrender och politisk ideologi påverkat ett skifte i synen på kriminalpolitik, som skett 1970-1999. Slutsatsen är att olika politiska läger har haft olika uppfattningar om och sätt att beskriva brottslighet, och i synnerhet ungdomsbrottslighet, de senaste decennierna. Estrada

menar att brott som problem uppförts på den politiska agendan främst av högerpartier när socialdemokratiska partier haft regeringsmakten.

Också Robert Andersson, doktor i kriminologi, har skrivit mycket och kritiskt om den kriminalpolitiska utvecklingen som skett de senaste decennierna, och menar att den tidigare dominerande individualpreventiva linjen övergetts politiskt till förmån för en populism. I detta arbete hänvisas till avhandlingen *Kriminalpolitikens väsen* (2002) och boken *Svensk kriminalpolitik* (Andersson & Nilsson 2009).

Symptomatiskt för ett land med ett kodifierat lagsystem nämns dock inte partierna eller partipolitik i den juridiska litteraturen mer än som den anonyma ”lagstiftaren”. Inte heller i straffrättsprofessorerna Nils Jareborgs verk *Straffrättens påföljdslära* (Nordstedts Juridik, 2010) nämns partierna och partipolitiska inriktningar, även fast politiska reformer och de bakomliggande teoretiska och filosofiska motiven diskuteras. De politiska partierna är lika frånvarande i kriminologiprofessor Jerzy Sarneckis sammanfattande verk *Introduktion till kriminologi* (2003).

En historisk genomgång av den svenska kriminalpolitikens förändringar kopplat till partipolitik – och enskilda personer – gör rättshistorieprofessor Per-Edwin Walléns i skriften *Svensk straffrätts historia* (1973) och även straffrättsprofessor Ivar Strahls i boken *Den svenska kriminalpolitiken* (1970). De båda ger en samstämmig beskrivning av perioden från 1864 års strafflag, och bakgrunden till denna, till och med 1965 års brottsbalk. Det är en okontroversiell historieskrivning som främst berör de stora filosoferna och vetenskapsmännen, men även inflytelserika politiker och partier omtalas undantagsvis.

För examensarbeten på grundnivå (fil.kand.) finns flera studier med mer eller mindre liknande syften. Bland andra har Göran Lundgren, på institutionen för samhällsvetenskap vid Luleå tekniska universitet, skrivit *Svensk kriminalpolitik – En partipolitisk fallstudie av Socialdemokraternas och Moderaternas kriminalpolitik* (Luleå tekniska universitet, 2009). Med en kvalitativ innehållsanalys undersöks partimotioner med syftet att studera hur kriminalpolitiken i stort kan anknytas och relateras till strainteorier respektive rational choice-teori, som ”två huvudinriktningar i hur den kriminologiska forskningen förklarar brottslighet” (Lundgren 2009:7). Slutsatsen är att det finns viss skillnad mellan Socialdemokraterna och Moderaterna. Till viss del kan Socialdemokraternas politik kopplas till strainteorin medan Moderaternas mer kan kopplas till rational choice-teorin (ibid:2).

Axel Holmgren och Mikael Pamp, på Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, har skrivit *Kriminalpolitikens politisering? – En kvantitativ och kvalitativ studie av justitiekottets betänkanden i Sveriges riksdag under fyra årtionden* (2009). De

undersöker politiseringen av kriminalpolitiken fram till början av 1990-talet och huruvida den stagnerat eller avtagit in på 2000-talet samt hur denna politisering manifesteras utifrån vissa kriminalpolitiska områden: ekonomisk brottslighet, narkotikabrottslighet, sexualbrott och brottsoffer. Metoden utgörs dels av en kvantitativ analys, som är en uppföljning av en tidigare undersökning, och en kvalitativ del i form av en ideologianalys med idealtyper. Slutsatsen är att politiseringen fortsatt i ”växande omfattning in på 2000-talet” men att ”partierna närmat sig varandra med avseende på hur kriminalpolitiken skall föras” (Holmgren & Pamp 2009:1).

Martina Gahn Bonde och Therese Hemberg, också på Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, har skrivit *Synen på straffets funktion* (2009). I den analyseras remissvar till SOU 2008:85, *Straff i proportion till brottets allvar*. Slutsatsen är att idéer om behandling övergivits: ”Remissinstansernas yttranden avseende straffets funktion kan, i ljuset av den kriminalpolitiska utvecklingen, tolkas som att de relativa straffteorierna ersatts av de absoluta” (Bonde & Hemberg 2009:37). Vidare är slutsatsen att straffskärpning helt utan preventivt syfte ifrågasätts i remissvaren och den avskräckande effekten som avses är ”främst” allmänpreventiv avskräckning (ibid:38).

Den samlade bilden av tidigare forskning är att det både i närtid och historiskt sett funnits skillnader mellan Socialdemokraternas och Moderaternas kriminalpolitik, men att skillnaderna är begränsade och med tiden har minskat. Det är framför allt Socialdemokraterna som närmat sig Moderaterna i synen på brott och påföljder. Moderaterna har företrätt en offensivare linje och under 90-talet varit det drivande partiet i kriminalpolitiken.

Partipolitiken har också visat sig vara föränderlig över tid. Dels rättfärdigar det syftet; tiden som gått sedan tidigare forskning motiverar nya studier. Dels innebär att förklaringsmodeller och resonemang som används i tidigare forskning bör tolkas och återanvändas med viss försiktighet; eftersom politiken förändras är det inte säkert att grunden för tidigare slutsatser fortfarande har bäring i dag.

3. Bakgrund

3.1 Straffrättspolitikens utveckling

1938 tillsattes Strafflagsberedningen som 1953 presenterade utredningsarbetet i form av betänkandet *Förslag till brottsbalk*, och därefter betänkandet *Skyddslag* 1956. I det senare betänkandet argumenterades det för att ordet straff helt skulle upphöra att användas i lagen, till förmån för begreppet påföljd:

”Det har förefallit önskvärt att ur det officiella språkbruket borttaga ord som är ägnade att inge föreställningen att det allmänna reagerar mot brott i något annat syfte än att förebygga sådana.” (SOU 1956:55, *Skyddslag*, s 32)

Idén om att brottslingar ska sona sitt brott, att brottsoffer ska få upprättelse och att rättvisa ska skipas framfördes inte. Skuld ansågs vara ett ålderdomligt begrepp, som bygger på filosofiska och metafysiska resonemang, något som inte ansågs höra hemma i ett ”modern” och ”rationellt” påföljdssystem (Andersson 2002:17).

1962 röstade Riksdagen för införandet av *brottsbalken* som trädde i kraft tre år senare, 1965, och därmed helt ersatte den gamla strafflagen från 1864. Långt ifrån alla förslag i de föregående utredningarna förverkligades med brottsbalken, men i stor utsträckning utformades den efter de idéer som framförts. Bland mycket annat togs kravet på tillräknelighet bort, något som länge gjort Sverige nästintill unikt i västvärlden (Jareborg 2010:18). Vad gäller valet av påföljd formulerades i lagen följande princip:

”Vid val av påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.” (Brottsbalken 1 kap. 7 § 1989)

Fram till mitten av 1970-talet formades kriminalpolitiken inte i första hand av aktivt arbete inom de politiska partierna, utan det var en liten grupp experter som haft det stora inflytandet medan yrkespolitiker accepterat deras bud. Bland dessa kan nämnas straffrättsprofessorn Johan Thyrén (1861-1933), juristen Karl Schlyter (1879-1959) och rättspsykiatriprofessorn Olof Kinberg (1873-1960) (Victor 1995:57). Även straffrättsprofessorn Ivar Strahl (1899–1987) hade stort inflytande. Dessa experter hade olika ideologiska uppfattningar, men alla var i olika utsträckningar influerade av idéer från i den positivistiska skolan (Jareborg 2010:84).

Från sekelskiftet 1900 till och med 1970-talet ersattes straff i allt större utsträckning med behandlingsåtgärder, i synnerhet gällande ungdomar. Fram till mitten av 70-talet var synen mycket positiv på behandling som alternativ till straff. Denna utveckling var tämligen likartad i stora delar av västvästvärlden, men Sverige var ett av de länder där denna inställning var särskilt stark (Sarnecki 2003:379).

1976 bröts ett 44 år långt Socialdemokratiskt maktinnehav och Sverige fick först en opolitisk justitieminister med Sven Romanus, men efter valet 1979 en moderat justitieminister med Håkan Winberg. Det hade under lång tid funnits en konservativ kritik från borgerligt håll, och främst från Moderaterna, mot den socialdemokratiska kriminalpolitiken (Tham 1995:92). 1977 publicerade Brottsförebyggande rådet, Brå, rapporten *Nytt Straffsystem* som kritiserade behandlingsideologin och framförde uppfattningen att fokus på individualprevention lett till rättsosäkerhet och bristande proportionalitet (Sarnecki 2003:381).

Victor menar att ”individualpreventionens fall” skedde vid denna tid (Victor 1995:59). Avskaffandet av de tidsbestämda påföljderna ungdomsfängelse 1980 och internering 1981 var tydliga motreaktioner till den behandlingsideologi som fram till dess dominerat (Jareborg 2010:99). Idéerna som präglade reformerna vid denna tid sammanfaller i stort med tankarna i den klassiska skolan, och har kallats för nyklassicism (Sarnecki 2003:382). Den klassiska skolan bygger på fyra grundläggande rättsfilosofiska principerna: 1) ekvivalensprincipen (lika fall ska behandlas lika), 2) proportionalitetsprincipen (straffet ska stå i proportion till det begångna brottet), 3) skuldprincipen (straffet förutsätter att gärningsmannen kan hållas ansvarig för sina gärningar) samt 4) legalitetsprincipen (som vanligen sammanfattas med de två latinska fraserna *nulla poena sine lege*; inget straff utan lag, och *nullum crimen sine lege*; inget brott utan lag. Systemet ska alltså vara tydligt och förutsägbart: alla straffbara gärningar ska på förhand vara angivna i lag och för varje brott ska straff vara stadgat) (Strahl 1970:31).

1982 återtog Socialdemokraterna med Olof Palme makten och Ove Rainer tillsattes som justitieminister. Vid denna tid övergick samtidigt kriminalpolitiken från att vara en opolitisk fråga som främst varit föremål för diskussion mellan jurister och kriminologer, till att bli en politisk fråga som i allt större utsträckning avgjordes av den folkliga opinionen (Victor 1995:69). I detta har media spelat en viktig roll och på viktiga mediala debattarenor skedde en förstärkning av ”nyliberala idéer” (Olsson 2000:63). Under det socialdemokratiska regeringsinnehavet genomfördes även påföljdsbestämmnings-reformen 1988. Principen för val av påföljd formulerades då till denna ännu gällande paragraf:

”Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.” (BrB 29 kap. 1 §)

Med detta ersattes rehabilitering som princip för påföljdsval med straffvärde (Tham 1999:97).

1991 avlöstes åter Socialdemokraterna i Rosenbad och ny justitieminister blev moderaten Gun Hellsvik. Huvudregeln om villkorlig frigivning efter halva strafftiden ändrades till två tredjedelar, något som dock även Socialdemokraterna hade föreslagit före regeringskiftet 1991 (Victor 1995:61).

1994 återtog Socialdemokraterna återigen regeringsmakten och behöll den fram till 2006. En av de större förändringarna var skärpningen av sjätte kapitlet om sexualbrott som blev lag 2006, på initiativ av Socialdemokraterna. Efter maktskiftet 2006 tillsattes den moderata justitieministern Beatrice Ask och hon har bland annat genomfört vissa straffskärpningar för grova brott. Nyligen har det föreslagits att kravet på tillräknelighet ska återinföras (SOU 2012:17, Psykiatrin och lagen, s 41).

Totalt möjliggör brottsbalken i dag fler än 20 olika påföljder och kombinationer av påföljder. Av dessa är det endast böter och fängelse som egentligen är straff, enligt lagens mening. Övriga påföljder, såsom skyddstillsyn eller ungdomstjänst, är att betrakta som en form av individualpreventiv behandling eller åtgärd (Borgeke 2002:113).

3.1 Moderaternas tidigare politik

Moderaterna har under lång tid varit kritiska till Socialdemokraterna under partiets långa maktinnehav, men det var först i slutet av 1970-talet som direkta krav på en hårdare kriminalpolitik formulerades (Tham 1999:111). Kritiken har bestått i att straffsatserna är för låga och att domstolarna i för hög grad tillåts utnyttja den nedre delen av straffskalorna. Skälen till den socialdemokratiska politik som kritiserats har, enligt Moderaterna, varit att ett socialistiskt tänkande som nedvärderar egendomsbrott, att det allmänna rättsmedvetandet inte tas i beaktande och rester av ”flum-tänkande” från 1968 (Tham 1995:93).

Under 90-talet strävade Moderaterna efter att profilera sig tydligare i kriminalpolitiken och partiet fokuserade på straff (Victor 1995:61). Moderaterna var under denna tid fortsatt det främsta ”lag och ordning-partiet”. Det gällde både i regeringsställning som i opposition (Tham 1999:111-112). Moderaterna var ledande i förespråkandet av en ”kriminalpolitisk offensiv”. Partiet betonade vikten av lag och ordning, snabba, tydliga och konsekventa reaktioner, samt att rättsväsendet ska fungera på ett rättvist sätt (Victor 1995:62).

Samtidigt har Moderaterna motsatt sig kriminalisering av köp av sexuella tjänster och den utvidgade kriminaliseringen av barnpornografi. Det förekommer även motsättningar inom partiet gällande narkotikapolitiken. Detta tyder på en ideologisk spänning inom Moderaterna avseende kriminalpolitiken (Tham 1999:111-112).

3.2 Socialdemokraterna tidigare politik

Socialdemokraterna saknade fram till mitten av 1960-talet en tydlig kriminalpolitik. Brott och straff var helt enkelt inte en partipolitisk fråga (Tham 1999:98). Men det ändrades med en politisk radikalism som präglade partiet fram till mitten av 1970-talet. Under denna tid av radikalism blev det ett politiskt mål att minska antalet fängslade, det vill säga en form av abolitionism (Ibid:98). Fortfarande fanns dock expertisen som en betydelsefull kraft för utformandet av kriminalpolitiken och det fanns samtidigt en partipolitisk enighet (Victor 1995:60).

Denna tendens upphörde när Socialdemokraterna åter vann makten 1982. Under denna tid ”trädde partipolitikerna in på scenen” (Victor 1995:69). Och under 1980-talet drev Socialdemokraterna i praktiken en i centrala delar ny politik, som med få undantag innebar en utvidgning av straffrätten (Tham 1999:98). I likhet med Moderaterna betonade även Socialdemokraterna lag och ordning, och tydliga och konsekventa reaktioner (Victor 1995:62). Socialdemokraternas omsvängning under 1980-talet har beskrivits som en motvillig anpassning till den borgerliga oppositionens krav, som ett utslag av opportunism och minsta motståndets lag. Men den var också en konsekvens av att moralistiskt inriktade grupper inom partiet krävde hårdare tag mot det så kallade trasproletariatet. ”Jag genomförde reformerna i uppförsbacke” sa Laila Freivalds som avgående justitieminister 1991 (Tham 1999:98-99).

Omsvängningen låg fast under 90-talet och Socialdemokraterna försökte profilera sig i kriminalpolitiken genom att förorda hårdare straff för ekonomisk brottslighet (Victor 1995:61). När Socialdemokraterna fick makten 1994 skedde en ökad betoning på straff och kontroll. Den socialdemokratiska regeringen ställde sig positiv till nolltolerans och i regeringsdeklarationen 1998 sa Göran Persson att ”alla brott ska bekämpas”. Såväl i konkret lagstiftning som ideologiskt retoriskt innebar 1990-talet att Socialdemokraterna förespråkade en hårdare kriminalpolitik (Tham 1999:100).

Den sammantagna bilden är att Socialdemokraterna fram till 1990-talets slut ideologiskt gick från att förespråka eller acceptera individualprevention med betoning på vård till att i större utsträckning omhulda allmänprevention och vedergällning. Denna bild stämmer överens med övrig tidigare forskning som sammanfattats ovan.

4. Påföljdsideologier

I denna studie används följande påföljdsideologier i analysen. Påföljdsideologier kan på ett vedertaget sätt beskrivas enligt nedan. Emellertid är det viktigt att förstå att dessa är teoretiska konstruktioner som sällan eller aldrig enskilt utgör ett verklighetens straffsystem. Att påföljdsideologier inte renlärt omsatts i praktiken beror till stor del på att demokratiskt stiftad lag nästan alltid är präglad av politiska motsättningar och kompromisser, vilket även gäller straffrätt (Jareborg 2010:99).

4.1 Allmänprevention

Syftet är att bestraffning och hot om bestraffning av brottslingar ska avhålla människor i allmänhet från att begå brott. Denna ideologi kan delas in i två underkategorier: direkt och indirekt allmänprevention (Sarnecki 2003:361). I juridisk litteratur görs samma indelning med begreppsvariationen negativ respektive positiv allmänprevention (Jareborg 2010:75).

4.1.1 Direkt allmänprevention

Direkt (alt. negativ) allmänprevention innebär att den negativa konsekvens som straffet innebär ska avhålla individer, som antas agera rationellt, från att begå brott. Om fördelarna med den brottsliga handlingen (emotionellt, socialt eller materiellt) inte är större än den negativa konsekvensen i form av straff, antas individen avstå från att begå ett brott som annars skulle begåtts (Sarnecki 2003:362).

4.1.2 Indirekt allmänprevention

Indirekt (alt. positiv) allmänprevention innebär att lagstiftningen har en moralbildande effekt. Lagen anses vara en del av en socialiseringsprocess, och en kriminalisering kan förstärka en befintlig föreställning eller skapa nya gällande sådant som tidigare betraktats som moraliskt neutralt eller tillbörligt. Som en följd av kriminaliseringen utvecklar individens en egen moral eller påverkas av omgivningens moral, som får individen att avstå från att begå brott. (Jareborg 2010:75). En ensidigt indirekt allmänpreventiv lagstiftning är exempelvis förbud att aga barn, som tillkom vid sidan av misshandelsbrott och saknar straffbestämmelser (Sarnecki 2003:362).

4.2 Individualprevention

Syftet är att den enskilde individen som begått brott inte ska begå ytterligare brott. Individualprevention kan delas in i tre typer: individuell avskräckning, inkapacitering och

behandling (Sarnecki 2003:367). Denna uppdelning återfinns redan i filosofens Jeremy Benthams resonemang från slutet av 1700-talet, liksom i straffrättsprofessorn Franz von Liszts så kallade Marburgprogram från 1892. Dock kallades behandling ursprungligen för förbättring och inkapacitering för oskadliggörande, som tolkades i en vidare bemärkelse och kunde innebära dödsstraff och landsförvisning (Jareborg 2010:83).

4.2.1 Individuell avskräckning

Individuell avskräckning innebär att den enskilda individen ska avskräckas från fortsatt brottslighet. Den skiljer sig därmed från direkt allmänprevention, som tar sikte på människor i allmänhet (Sarnecki 2003:367). Individuell avskräckning kan antingen ske genom att straff verkställs för att individen ska uppleva ett obehag som gör att denne avhåller sig från fortsatt brottslighet genom insikt om straffets obehag, eller genom ett individuellt hot om straff vid fortsatt brottslighet, till exempel genom villkorlig dom (Jareborg 2010:84).

4.2.2 Inkapacitering

Inkapacitering innebär att en individ berövas sin frihet eller på annat sätt kontrolleras för att omöjliggöra fortsatt brottslighet (Sarnecki 2003:371). I en internationell eller historisk kontext kan inkapacitering diskuteras som en del av oskadliggörande, med dödstraff som den mest definitiva påföljden (Jareborg 2010:84). För svenskt vidkommande är det rimligt att bortse från andra former av oskadliggörande och enbart nämna inkapacitering. I denna studie räknas utvisning av utländska medborgare in i begreppet, som en form av inverterad inkapacitering.

4.2.2.1 Kollektiv inkapacitering

Kollektiv inkapacitering innebär att brottslingar döms till frihetsbegränsande påföljder i någon form, med samma påföljd för samma gärning enligt en ekvivalensprincip (lika fall behandlas lika) (Sarnecki 2003:371).

4.2.2.2 Selektiv inkapacitering

Selektiv inkapacitering innebär att den enskilde individen på grund av hans person anses behöva inkapaciteras, efter en prognos eller bedömning om hög återfallsrisk (ibid:371).

4.2.3 Behandling

Behandling innebär att reaktionen på brottet ska leda till att individen som begått brott ska förändras som person eller få en förändrad situation i övrigt som gör att han avhåller sig från fortsatt brottslighet (ibid:378). Behandlingsideologins utgångspunkt är att individens brottslighet i första hand beror på omständigheter som individen inte råder över, till exempel frånvarande föräldrar eller dålig skola. Behandling var i Sverige tidigare av religiös karaktär men har på senare tid utgjorts av medicinsk, psykiatrisk och socialterapeutisk vård (Jareborg 2010:86).

4.3 Vedergällning

Syftet är att hämnas. Genom att individen som har begått brott utsätts för ett obehag ges ett eventuellt brottsoffer upprättelse. Filosofer som Immanuel Kant och Friedrich Hegel är de främsta förespråkarna för vedergällning och menar att det handlar om att skipa rättvisa genom att återställa en moralisk jämvikt som rubbats av den brottsliga gärningen. Denna rubbade jämvikt återställs genom att individen som begått brott sonar sin gärning genom straffet. (Strahl 1970:27) Det är ett metafysiskt resonemang som skiljer sig från övriga mer rationella påföljdsideologier. I detta ingår straffvärdesprincipen, BrB 29:1, som är vägledande för påföljder i dagens svenska påföljdssystem, och innebär att påföljdens stränghet ska stå i proportion till de avsikter och skador som brottet orsakat. I likhet med grundidéen för vedergällning bygger straffvärdesprincipen på tanken om skuld och att det finns en rättvisabalans att förhålla sig till (Jareborg 2010:103). I det svenska rättssystemet avgörs det slutgiltiga straffet eller påföljden inte bara för att överensstämja med straffvärdet, det vill säga vad som bedöms var en rättvis (proportionerlig) vedergällning. Valet av påföljd påverkas även av andra bestämmelser, 29:4, 5 och 7 BrB, samt reglerna om påföljdsval. Om domstolen exempelvis fastställer att ett brott har ett straffvärde som är 3 års fängelse kan domen ändå bli fängelse i 2 år.

4.4 Abolitionism

Syftet är att statens reaktion ska minimeras, för att i stället hanteras av människor själva, antingen spontant i vardagen eller genom organiserade typer av konfliktlösning, såsom medling. Ofta är utgångspunkten att brottslighet är en social konstruktion och att straff är orättfärdigat. I stället förordas system där man söker inkludera individen som begått brott i samhället genom socialpolitiska åtgärder (Sarnecki 2003:356).

5. Material och metod

I detta kapitel presenteras material och metod mer ingående och varför de valts. Vidare behandlas studiens validitet, reliabilitet och etiska aspekter.

5.1 Material

Centrala policydokument för partier är normalt partiprogram och valmanifest, och så även för Moderaterna och Socialdemokraterna. Syftet med ett partiprogram är att visa vilka värderingar ett politiskt parti företräder. Valmanifestet är en ofta mer konkret programförklaring kring partiets politik inför kommande mandatperiod (Nationalencyklopedin band 14 1991:644). Mot bakgrund av syftet är det därmed lämpligt att använda dessa policydokument som materialunderlag för analysen av partiernas politiska inställning.

Saken kompliceras något av partiernas samarbeten med andra partier. Moderaterna har länge haft ett ingående samarbete med Folkpartiet, Centerpartiet och Kristdemokraterna, genom den så kallade Alliansen. Både vid riksdagsvalen 2006 och 2010 gick Moderaterna till val med ett gemensamt valmanifest för alla Allianspartier. Dessa bör dock ändå kunna användas för att i viss utsträckning tolka Moderaternas inställning. Eftersom Moderaterna är det största partiet i koalitionen är det rimligt att dra vissa slutsatser utifrån dokumentet i fråga och det bör åtminstone kunna antas att de åsikter som framförs i det gemensamma valmanifestet inte är något som Moderaterna tar avstånd ifrån. För Moderaternas del används det senare valmanifestet från 2010, för att det är mest aktuellt och därmed mest relevant. Alliansen publicerade dessutom en särskild rapport med mer detaljerad information om kriminalpolitiken, som kompletterade valmanifestet 2010.

Socialdemokraterna hade i sin tur ett gemensamt valmanifest med Vänsterpartiet och Miljöpartiet 2010, men ett enskilt valmanifest 2006. Därför används båda valmanifesten för ett tydligare underlag för analys av Socialdemokraterna.

Avseende partiprogram skiljer sig Moderaterna och Socialdemokraterna åt i formen. Moderaternas partiprogram består i praktiken av två skilda dokument: idéprogrammet och handlingsprogrammet. Partiet beskriver självt skillnaden på följande sätt: ”om värderingar och principer [i idéprogrammet] utgör kompassen i moderaternas politik så fungerar handlingsprogrammet som kartan” (Moderaternas handlingsprogram 2007:1). Socialdemokraterna har ett partiprogram utan kompletterande dokument.

I skrivande stund pågår ett arbete inom Socialdemokraterna för att byta ut partiprogrammet och inom Moderaterna för att byta ut handlingsprogrammet (som del av partiprogrammet).

Socialdemokraternas har tillsatt en ”programkommission” som ska lägga ett förslag till nytt partiprogram vid nästa partikongress år 2013. Moderaterna har tillsatt en ”arbetsgrupp” som ska lägga ett förslag till nytt handlingsprogram till nästa arbetsstämma år 2013. Sådana förnyelsearbeten är normala för partier och politiska policydokument revideras kontinuerligt (Nationalencyklopedin band 14 1991:644).

Med tanke på att Socialdemokraternas partiprogram från 2001 används som material kan frågan ställas om inte även Moderaternas valmanifest från 2002 borde användas, för att komplettera de gemensamma manifesten för Alliansen från 2006 och 2010. Arbetets syfte är dock att i största möjliga mån undersöka vad partierna tycker *i nutid* och därför finns två skäl som talar mot detta. För det första har Moderaterna genomgått en ovanligt omfattande och generell politikutveckling sedan 2002 (Pihlblad 2012:138 ff) och de åsikter partiet gav uttryck för i ett valmanifest 2002 förlorar därför värde för en analys av dagens parti. För det andra skrivs ett valmanifest av naturliga skäl för att vara giltigt under en kortare tid; över valrörelsen och under mandatperioden. Ett partiprogram skrivs däremot med ett längre perspektiv i åtanke och kan därför anses ha större hållbarhet, varför det är rimligt att använda Socialdemokraternas partiprogram från 2001 – och särskilt med tanke på att alternativet är att inget partiprogram överhuvudtaget ingår i materialet.

5.1.1 Moderaterna

Enligt ovan används tre policydokument för Moderaterna:

- *Ansvar för Sverige*: idéprogram (del av partiprogram) från 2011.
- *Vår tids arbetarparti*: handlingsprogram (del av partiprogram) från 2007.
- *Jobbmanifestet*: valmanifest tillsammans med Folkpartiet, Centerpartiet och Kristdemokraterna från 2010.
- *Rättsväsende*: rapport om kriminalpolitiken specifikt tillsammans med Folkpartiet, Centerpartiet och Kristdemokraterna från 2010.

5.1.2 Socialdemokraterna

Enligt ovan används tre policydokument för Socialdemokraterna:

- *Den demokratiska socialismen*: partiprogram från 2001
- *För hela Sverige*: valmanifest tillsammans med Vänsterpartiet och Miljöpartiet från 2010.
- *Alla ska med*: valmanifest från 2006

5.2 Metod

Syftet kräver på grund av materialet en textanalys. Sådana analyser kan göras på flera olika sätt. Mot bakgrund av syfte och material kommer metoden som används att vara kvalitativ. Den kvalitativa textanalysen är en *innehållslig ideologianalys* med idealtyper som verktyg och med inslag av lingvistisk analys.

Innehållslig ideologianalys kännetecknas av att man söker efter logiken i en politisk argumentation. Vad är det för argument som används? Vilka är de huvudsakliga argumenten? Vad ges de för betydelse? Vad förekommer det för uttalade premisser? Vad finns för motstridiga resonemang? Målet är att skapa maximal klarhet i de argument och åsikter som framförs. Det görs genom att rekonstruera använda argument och knyta samman dem med en ambition att identifiera ideologier eller ideologiska föreställningar (Bergström & Boréus 2005:156).

Idealtyper är analysverktyget. Sådana idealtyper är ”renodlade” beskrivningar av ett tankesystem, i detta fall de påföljdsideologier som redovisats och definierats ovan. Dessa idealtyper fungerar som analytiska instrument; som tolkningsramar där formuleringar sorteras in i respektive kategori för att sedan leda till slutsatser (Ibid:156). Med idealtyper som analysverktyg kan det också konstateras att olika delar av en text och de åsikter som framförs inte rymts i någon av de konstruerade idealtyperna (Ibid:160).

Analysen i denna studie har inslag av de bakomliggande tankarna som återfinns i den *lingvistiska analysen*. Det bör påpekas att lingvistisk analys inte har någon etablerad beteckning inom forskningsvärlden och har flera olika inriktningar. Gemensamt för dessa inriktningar är dock att det i analysen avslöjas vad som inte uttryckligen sägs. Grundidén är att ställa den befintliga textens ordval mot andra möjliga beskrivningar. Till exempel kan en process beskrivas som en handling eller händelse, och med detta avslöja ett bakomliggande synsätt om deltagare i processerna ges ansvar för det inträffade eller ej. (Ibid:262 ff)

Detta sätt att förhålla sig till texten utgör ett kompletterande perspektiv till den innehållsliga ideologianalysen med idealtyper. Dels för att fungera med det hermeneutiska perspektivet, som gör gällande att dokument är lika intressanta på grund av det som de inte nämner som det de nämner (May 1997:220). Dels på grund av antagandet att moderna politiska texter i hög grad har betydligt fler bakomliggande tankar och värderingar än vad som explicit framgår. Det är dock inte frågan om en direkt metodtriangulering, utan snarare att den enskilda metoden, innehållslig ideologianalys, förstärks av ett tydligare perspektiv som är mer framträdande i den lingvistiska analysen. Det kommer således inte göras någon renodlad lingvistisk analys.

Viktigt för en bra ideologianalys är att på ett tydligt sätt redogöra för idealtyperna innan bearbetningen av materialet påbörjas (Bergström & Boréus 2005:177), vilket utförligt har gjorts ovan med påföljdsideologierna.

Moderaternas och Socialdemokraternas beskrivning av verkligheten och värderingsmässiga ställningstaganden återges, genom både det som sägs och det som inte sägs. Idealtyperna, det vill säga påföljdsideologierna, kommer att användas som instrument och utgör en tolkningsram. Med detta tillvägagångssätt kommer det bli möjligt att tydliggöra partiernas kriminalpolitik och urskilja likheter och skillnader.

5.3 Vetenskapsteoretisk utgångspunkter

Den vetenskapliga utgångspunkten i denna studie är i grunden *hermeneutisk*. Det innebär en syn på vetenskap som något som inte kan vara helt värderingsfri eller neutral. Detta på grund av att människor är historiska varelser som uppfattar verkligheten olika, och förstår världen utifrån olika erfarenheter och perspektiv. Grundtanken är att alla människor har en ofrånkomlig förförståelse som påverkar tolkningar av världen i allmänhet och även forskning (Sohlberg 2006:54). Med en hermeneutisk utgångspunkt är kontexten betydelsefull. Ett dokument kan inte läsas på ett opartiskt eller distanserat sätt, utan måste placeras in i en vidare social och politisk kontext (May 1997:220). Forskarens egen förförståelse blir således viktig i tolkningen av material och analys. Desto lösare analysmodellen är ju mer anknyter forskningen till en hermeneutisk tradition (Bergström & Boréus 174).

Med en hermeneutisk utgångspunkt betraktas språk inte som ett neutralt instrument för kommunikation. Att använda språk uppfattas i stället som en social aktivitet, som formas i en social kontext. Språket tillhandahåller därmed ett perspektiv på verkligheten, inte en objektiv beskrivning. I den del av språket som återanvänds eller formas i politiken finns en mängd begrepp som är värdeladdade på grund av det sätt vi tolkar världen. Politik kan därför inte förstås som något vid sidan av övriga världen eller frikopplat från språket (ibid:326).

Forskningen är induktiv och betraktas inte som ett neutralt registreringsinstrument. Därför klargörs teoretisk bakgrund och antaganden i tidigare forskning ovan, och denna erkänns påverka analysen, i stället för alternativet att ”gömma sig bakom uppfattningen om att fakta talar för sig själv” (May, 1997 s 47-49).

5.4 Förförståelse

Vid analyserandet av materialet påverkas min tolkning oundvikligen av mina kunskaper och min uppfattning om verkligheten. Dessa formas för varje människa genom alla erfarenheter i

livet. De sammanhang som erfarenheterna görs i kan dock bidra till att förklara förförståelsens textur. I mitt fall är dessa sammanhang utöver universitetsstudier i kriminologi även studier i juridik vid Stockholms universitet samt studier vid Polishögskolan i Stockholm. Efter polisexamen har jag arbetat för Polismyndigheten i Stockholms län, men sedan riksdagsvalet 2010 också som politisk sekreterare på Moderaternas riksdagskansli. Vid tidpunkten för avslutandet av denna studie har jag skrivit politiska kommentarer, inklusive rättspolitiska sådana, som ledarskribent på den oberoende moderata tidningen Svenska Dagbladet. Därtill har jag en bakgrund med engagemang som fritidspolitiker för Moderaterna i kommunpolitiken i Sundbyberg.

Således har jag tydliga politiska sympatier med Moderaterna. Med den hermeneutiska utgångspunkten följer en insikt om att mina tolkningar påverkas av detta. Samtidigt har alla människor värderingar, och genom att jag är synnerligen medvetna om mina kan denna medvetenhet vara till en fördel i strävan mot mer saklighet och fler nyanser och perspektiv.

5.5 Validitet

Validitet avser i en kvalitativ studie huruvida metoden besvarar forskningsfrågan (Bergstöm & Boréus 2005:34), något som alltid behöver bedömas i det enskilda fallet (ibid:352).

Alla metoder och analyser har fördelar och nackdelar för validiteten, det vill säga för slutsatsernas riktighet. En fördel med idealtyper som verktyg är att det skapar god systematik. Ett bra konstruerat verktyg, det vill säga tydliga idealtyper, kan bidra till en bättre systematik i jämförelser. Om idealtyperna är omsorgsfullt utformade och beskrivna ökar möjligheterna för att göra en mer träffsäker komparativ analys, som i detta fall (May 1997:171). Det frångår dock inte det faktum att en kvalitativ metod alltid är tolkande och handlar mindre om observationer av meningsstrukturer och mer om tolkning och förståelse.

Kritik som kan riktas mot innehållslig ideologianalys, liksom alla metoder med olika typer av klassifikationsscheman, är att det kan uppstå oklarheter om analysramen verkligen är en på förhand konstruerad modell eller om den snarare är ett resultat av studien (May 1997:172). I fallet med påföljdsideologier är de dock noga och ofta definierade i tidigare material (jfr. Sarnecki 2003 alt. Jareborg 2007) och idealtyperna – som formulerats i ett initialt skede – bör i denna studie åtminstone inte kunna kritiseras för att ha påverkats av arbetets senare del med material och analys av detta.

Ett annat validitetsproblem är att innehållet i en text kan pressas in i en modell, det vill säga en idealtyp, som texten egentligen inte helt passar in i. Detta kallas ibland för att texten själv inte "får tala". Det kan uppstå en frestelse att se materialet utifrån en idealtyp och

tillskriva texten ett innehåll som inte finns (Ibid:172). Detta är något som det kräver stor medvetenhet kring vid analysen.

Vidare kan för grovt utformade idealtyper få följden att analysen bara blir en grovsortering av materialet i ett par kategorier (ibid:172). Också detta är ett problem som enklare bör kunna undvikas genom att återanvända tidigare definierade idealtyper.

Generellt sett har ideologianalys med idealtyper producerat betydande forskningsresultat. Ideologianalys har även i högre grad än lingvistisk analys och diskursanalys en egen historia inom samhällsvetenskapen (ibid:171).

Kombinationen av flera metoder, det vill säga triangulering, stärker generellt sett validiteten. Många forskare förespråkar att flera metoder kombineras, för att en bättre beskrivning och analys ska kunna göras av det som undersöks (Heber 2005:24). I detta fall sker ingen renodlad metodtriangulering, men däremot används inslag från den *lingvistiska analysen*, nämligen att ställa den befintliga textens ordval mot andra möjliga beskrivningar (Bergström & Boréus 2005:162). I viss utsträckning bör validiteten stärkas med detta inslag.

5.6 Reliabilitet

Reliabilitet, det vill säga att forskningen är upprepbar, är svår att uppnå inom kvalitativa analyser såsom ideologianalys (Bergström & Boréus 2005:352). Den vetenskapsteoretiska utgångspunkten möjliggör inte fullständig reliabilitet, såsom en naturvetenskaplig studie i enlighet med positivismen kan göra. I stället har min egen roll, kontexten och förförståelsen betonats som betydelsefulla för hur analysen påverkas. Idealtyperna bidrar till mer reliabilitet i analysen, även om tolkningsutrymmet även med idealtyper är stort (ibid:174).

Däremot kan tillförlitlighet uppnås enligt en mindre strikt definition än reliabilitet. En annan person med samma metod och material – och samma förutsättningar i övrigt i form av förförståelse och erfarenheter – skulle erhålla i stort sett samma resultat. Därför har det både lagts stor vikt vid att redovisa grundläggande utgångspunkter, noggrant förklara hur undersökningen genomförts (metod) och utförligt redogöra för hur resultat produceras, men även beskriva förförståelse som bakgrund ovan. Viktiga är också förklaringarna och motiven till hur och varför tolkningar gjorts, då det möjliggör alternativa bedömningar eller en bedömning av tillförlitligheten (ibid:353).

5.7 Materialkritik

Materialet som används är skrivet med många års mellanrum, från 2001 till och med 2010. Det kan invändas att skillnaderna gör tolkningar och jämförelser mindre tillförlitliga. Det är

en helt korrekt invändning och materialet hade varit bättre ur analysynpunkt om det var samlat till exempelvis den hittillsvarande mandatperioden. Det är dock ett omöjligt önsketänkande. De policydokumenten som finns tillhanda och berör kriminalpolitik är i realiteten helt enkelt skrivna med flera års mellanrum.

Ett alternativ hade varit att som komplement även analysera propositioner och motioner från partierna i fråga, vilket hade kunna bidra till en mer tillförlitlig analys. Detta görs dock inte på grund av den tidsåtgång det skulle kräva. Med obegränsad tid hade såväl propositioner och motioner kunnat analyseras, liksom utredningsdirektiv, reservationer i utskotten och protokoll. En avgränsning utifrån omständigheter och förutsättningar måste dock göras.

Invändningen kan göras att de policydokument som använts (partiprogram och valmanifest) inte speglar partiernas egentliga åsikter, utan främst har budskap anpassade för väljarmaximering. Det kan måhända stämma till viss del, men samtidigt är både Socialdemokraterna och Moderaterna stora medlemsorganisationer som är beroende av medlemmarnas ideella insatser under valrörelsen. Utan medlemmarnas insatser uppstår betydande problem att distribuera själva partiprogrammen och valmanifesten till potentiella väljare. Bara av den anledningen måste partiprogram och valmanifest i huvudsak överensstämma med åsikterna medlemmarna har – vilka kollektivt utgör partiet. Om budskap i centrala policydokument inte överensstämmer med medlemmarnas åsikter riskerar valarbetet och hela medlemskapet att förlora sitt syfte för partimedlemmarna.

Med en analys av allt material sammantaget bör det gå att göra tämligen säkra generaliseringar om vika idéer, i form av påföljdsideologier, som präglar Moderaternas och Socialdemokraternas politiska ambitioner.

5.8 Etik

Detta examensarbete är relativt lätthanterligt utifrån ett etiskt perspektiv. Det Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet har slagit fast att humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning bör förhålla sig till fyra forskningsetiska krav: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Dessa krav avser dock att skydda individer i forskning, som uppgiftslämnare och undersökningsdeltagare. Några sådana finns inte involverade i denna studie, som bygger på textanalys, och därmed går det inte att misslyckas med att uppfylla dessa etiska krav. De etiska riktlinjerna tar inte på något sätt sikte på återanvändandet av offentligt textmaterial eller tidigare forskning (Vetenskapsrådet 2002:5-6). I övrigt finns inte heller några personliga etiska betänkligheter kring textanalysen eller andra delar av studien.

6. Resultat och analys

Nedan redovisas först resultat och analys partivis, med löpande text utan underrubriker. Sedan följer enskilda avsnitt om likheter och skillnader.

6.1 Moderaterna

Moderaterna har i handlingsprogrammet ett särskilt kapitel om kriminalpolitik. Kapitlets rubrik lyder ”nolltolerans mot brott”. Valet av rubrik framstår som en tydlig signal om vad partiet tycker är viktigt. I texten förtydligas rubriken med att brottslighet ”aldrig ska tolereras”. Vidare klargörs ”att brott ska straffas och att hela straffskalorna ska utnyttjas” (s. 44). Inte ett enda ord förekommer om vård eller någon annan påföljd. Begreppet påföljd används inte heller, utan återkommande används bara begreppet straff.

Det framkommer med detta att alla idealtyper kan uteslutas förutom allmänprevention, individualprevention av typen individuell avskräckning samt vedergällning. Fängelse innebär naturligtvis inkapacitering, men det framstår inte som Moderaternas syfte med straff, utan snarast en bieffekt. För att urskilja vilka av dessa idealtyper som Moderaternas politik kan passas in i behöver frågan ställas: *varför straff?*

En ideologi, liksom idealtyperna i form av påföljdsideologier, består av handlingsförslag, värdepremisser och verklighetsbeskrivning. *Straffet* är handlingsförslaget, och passar flera påföljdsideologier, men det är värdepremisserna och verklighetsbeskrivningen som mer exakt kan ringa in påföljdsideologierna (Bergström & Boréus 2005: 151).

Längre fram i handlingsprogrammet klargörs det att skälen för straff är två: ”upprättelse till brottens offer” samt ”brott ska inte löna sig” (s. 46). Det förra avser uppenbart att straffet ska fungera som vedergällning, vilket uppfyller idealtypen för den samma. Det senare anspelar på att en brottslig handling är en rationell handling och när eventuella fördelar med ett brott (sociala, emotionella eller ekonomiska) inte uppväger nackdelar i form av straff, lönar det sig inte längre. Denna syn på människan som rationell och egoistisk är en grundbult i den allmänpreventiva påföljdsideologin (Jareborg 2003:74). Det antyder att Moderaterna omhuldar allmänprevention.

I idéprogrammet står det också i klartext att ”påföljder ska vara [...] avskräckande [...] och ge brottsoffret upprättelse” (s. 12). Härvidlag är det klart att det finns en tro på allmänprevention och vedergällning. I texten förhåller sig Moderaterna till avskräckning som en allmän funktion och nämner inte den enskilde brottslingen eller ens begreppet avskräckning i singularis. Det är således oklart vad tilltron är till individualprevention av

typen individuell avskräckning, men eftersom den inte betonas kan den inte betraktas som relevant för partiet.

I idéprogrammet nämns även ”rehabilitering”. Moderaterna skriver. ”Trygghet skapas genom att [...] tillhandahålla rehabilitering som möjliggör återgång till ett liv fritt från kriminalitet...” (s. 12). Nyckelordet är *tillhandahålla*, som inte innebär något påtvingande utan just att erbjuda något. Det kan således inte tas som intäkt för någon åsikt om att individualprevention genom behandling bör vara påföljd, utan snarare just något som tillhandahålls vid sidan av straffet.

Det kan noteras att Handlingsprogrammet från 2007 nämner straff, och aldrig påföljd, emedan Idéprogrammet från 2011 använder både begreppet påföljd och straff. Det kan i det senare fallet måhända bara vara en strävan efter språklig variation av stilistiska skäl eller i det förra fallet bara vara en slump, men det kan också indikera en förskjutning av positionen i kriminalpolitiken under åren som gått mellan författandet av de olika dokumenten.

Straff, avskräckning och upprättelse är tre centrala begrepp som återkommer även i valmanifestet från 2010. Resonemang om att brott inte ska ”löna sig” återkommer (s. 28). Tidigare onämnt är dock syftet med straffets vedergällning, som inte bara anges behövas för att ge brottsoffret upprättelse, utan även för att brottslingen ska kunna ”sona sitt brott” (s. 28). Det är något som inte gör att Moderaternas åsikt om vedergällning passar bra eller mindre bra in i idealtypen, men indikerar att vedergällningen är betydelsefull för partiet, då skälen för att straffet ska fylla detta syfte är flera.

Härmed har två idealtyper passats in i texterna: allmänprevention och vedergällning. Dock består allmänprevention av två typer: direkt (negativ) och indirekt (positiv). I alla policydokument skrivs det om avskräckning, men i handlingsprogrammet nämns även att ”lagstiftningen och annan offentlig normbildning ska stå i god överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet.” (s. 46) Formuleringens huvudpoäng är att normbildningen ska överensstämma med det allmänna rättsmedvetandet. Normbildningen som sådan tycks uppfattas som en självklarhet, vilket kan förklara att det bara är i ett av tre policydokument som normbildning nämns.

Utifrån detta kan det konstateras att Moderaternas politik står för 1) direkt allmänprevention, 2) indirekt allmänprevention och 3) vedergällning. Behandlingsideologin är helt frånvarande, bortsett från att beskrivas som ett frivilligt inslag i slutet av rättskedjan. Det finns inte heller några resonemang som överhuvudtaget tangerar övriga påföljdsideologier.

Denna slutsats bekräftas även av Alliansens rapport ”Rättsväsende”, som ger en mer detaljerade redogörelse för kriminalpolitiken. I denna framkommer dock även att

Moderaterna sätter viss tilltro till vård, åtminstone när det gäller ungdomar och beskriver betydelsen av ungdomsvård och en ambition att utveckla denna påföljd: ”Många av de ungdomar som döms till sluten ungdomsvård har en trasig uppväxt bakom sig. För många handlar vården om att ’ta igen’ förlorade år under barndomen. Det är en svår uppgift och därför behövs det insatser av hög kvalitet för att nå framgångsrika resultat” (s. 20). Detta resonemang följs dock upp av konstaterandet att ”ungdomsvård kan kombineras med böter eller ungdomstjänst” (s. 21). Därmed betonas åter straff. Begreppet ”tydligare insatser” återkommer, och ingår även i rubriken för rapportens kapitel om unga: ”Ungdomar och brott – tidigare och tydligare insatser” (s. 2). Det är en tydlig signal om att ”tydliga” insatser är viktiga. Vad tydliga innebär kan tolkas på olika sätt, men på det sätt och i de sammanhang Moderaterna generellt använder begreppet ”tydligt” avser det kännbara reaktioner i någon form av straff, snarare än behandling.

Programmets sista kapitel har rubriken ”Rättvisa straff och en väg tillbaka” och hanterar påföljder generellt. I det görs gällande att ”straff som utdöms ska vara bättre anpassade till hur samhället ser på allvarliga brott” (s. 54). Det indikerar tydligt en tilltro till vedergällning. Det beskrivs vidare att det bör uppnås ”ett rättvisare system”. Rättvisa kan innebära flera saker, men när det talas om rättvisa straff, som i rapporten, avses normalt en proportionalitet i likhet med den straffvärdesprincipen gör gällande.

En underrubrik i samma kapitel är ”Vägen tillbaka” (s. 55). Under den beskrivs att tiden i anstalt ska ges ett ”meningsfullt” innehåll som förebygger återfall i brott: ”En individuellt utformad verkställighetsplan måste upprättas för varje intagen. Möjligheten till egen försörjning genom hederligt arbete är en central faktor för att förebygga återfall i brott.” Detta ger uttryck för en vårdtanke och begreppet ”återfalla” återfinns annars inom vården med sjukdomsåterfall. Ett totalt erkännande av människan som rationell, och en fullständig tilltro till allmänprevention som ideologi skulle beskriva upprepad brottslighet som att *återgå* till brott. Att återgå till något är aktivt, återfall till något är passivt. Dock finns naturligtvis en strävan att vara begriplig för väljarna i ett policydokument som detta och det kan antas att partierna gärna använder ett vedertaget språkbruk och analysen av ordvalet i fråga bör inte tillskrivas några säkra slutsatser. Som förklarats ovan är det också viktigt att ha i åtanke att dessa påföljdsideologier är teoretiska konstruktioner som sällan återfinns renlärigt i verkligheten, utan kan betraktas som ”tankefoster” (Jareborg 2010:99). Det kan ändå dras en slutsats om att det finns inslag i Moderaternas kriminalpolitik av behandlingsideologin, men det bör samtidigt påminnas om att dessa tankar kommer i uttryck i en rapport som författats med Folkpartiet, Kristdemokraterna och Centerpartiet. Det är oklart om

formuleringar om vård är en eftergift gentemot dessa partier eller ett genuint uttryck för just Moderaternas politik.

Slutsatserna om Moderaternas starka tilltro till allmänprevention och vedergällning hänger också samman på ett rent logiskt plan. Tron på allmänpreventionen förstärks av en nymoralism (Tham 1999:108) och det gör även tanken om vedergällning. Samtidigt överensstämmer både allmänprevention och vedergällning med marknadens logik, som i övrigt är ett centralt inslag i Moderaternas politik och är tydligt i idéprogrammet (s. 5). Marknadens logik gör gällande att traditionell moral måste återupprättas och sambandet mellan individens prestation och belöning behöver tydliggöras. Denna marknadens logik kan således också förklara behandlingstankens frånvaro (Tham 1999:108).

Kriminalpolitiken kan också förklaras med hjälp av den överordnade politiska ideologin. Moderaterna beskriver sig självt som ett liberalkonservativt parti (idéprogram s. 8). Tanken om allmänprevention och vedergällning stämmer väl in i *konservatismen* som politisk ideologi. Brott betraktas med en konservativ samhällssyn som ett hot mot normsystemet som håller samman samhället. Därför blir nolltolerans, lag och ordning, avskräckning och vedergällning en viktig politik (Victor 1995:63). För *liberalismen* är det den enskildes fri- och rättigheter som är centralt. För att värna individen och dennes fri- och rättigheter är det viktigt att staten upprätthåller lag och ordning. Den liberala människosynen gör också gällande att människan är rationell, varför allmänprevention antas vara en effektiv lösning (Ibid:64).

Det framstår som att det i högre grad är konservativa idéer, och i mindre grad liberala idéer, som format den moderata kriminalpolitiken. Det kan illustreras mot bakgrund av den interna ideologiska spänningen gällande narkotikapolitiken (Tham 1999:112). I den liberala traditionen finns en tanke om nattväktarstaten och att det som inte direkt skadar andra ska vara tillåtet, vilket innebär vad som brukar kallas en liberalare syn på narkotika. I den konservativa traditionen återfinns en tydlig moralistisk syn på narkotika med en välförankrad uppfattning om att nolltolerans ska gälla. I Moderaternas handlingsprogram står också att ”det ska råda nolltolerans mot icke medicinskt bruk av narkotika” (s. 44). Det kan tolkas som att den konservativa ideologin varit dominerande eller åtminstone i vissa delar vägt tyngre än den liberala ideologin, vid utformandet av programmet. Konservativa värderingar kan också förklara den i alla policydokument tydliga tanken om vedergällning. En tanke som inte är lika central inom liberalismen (Victor 1995:64).

Motiven till kriminalpolitiken kan dock vara flera och inte bara spegla vad partiet anser vara rätt och riktigt. Genom att betona lag och ordning kan Moderaterna demonstrera andra centrala politiska värden som individualism, ansvar, familj och auktoritet (Tham 1999:111).

För att bedöma hur detta påverkar kriminalpolitiken bör ett helhetsgrepp göras av partiets policydokument som sätter in kriminalpolitiken i ett större sammanhang. En sådan analys är mer vidsträckt än den som gjorts ovan och några säkra slutsatser om detta, som är mer än kvalificerade gissningar som till största del bara baserade på förförståelse, kan därför inte göras i denna studie.

6.2 Socialdemokraterna

Det är betydligt svårare att analysera och dra säkra slutsatser om Socialdemokraternas kriminalpolitik och syn på påföljder, då partiets ställningstaganden är knapphändiga i jämförelse med Moderaternas. I partiprogrammet behandlar Socialdemokraterna kriminalpolitiken med fyra meningar. Den kallas dock inte kriminalpolitik, utan ”trygghetspolitik”. Denna ”trygghetspolitik” anses vara en del av ”välfärdspolitiken”. Det förklaras att brottslighetens orsaker ska bekämpas och att den långsiktigt bästa brottsbekämpningen är att bygga ett samhälle med bland annat mindre ”sociala klyftor” och ”trygga uppväxtvillkor”. Påföljder omnämns specifikt enbart i en mening: ”Samhället måste reagera tydligt mot brott och regelöverträdelser.” (s. 26)

Det framförs inte några konkreta handlingsförslag, men beskrivningen av verkligheten stämmer väl in på den verklighetsuppfattning som ligger till grund för individualprevention i form av rehabilitering. Individualprevention förutsätter i den sociologiska skolan en i grunden optimistisk syn på människan som ”god”. Brottsligt beteende kan därför hänföras till omständigheter såsom just besvärlig barndom (Jareborg 2003:86). Denna verklighetsbeskrivning räcker dock inte för att ringa in någon påföljdsideologi, då både värdepremisser och handlingsförslag saknas som beståndsdelar av ideologin (Bergström & Boréus 2005: 151).

Kriminalpolitikens begränsade utrymme i det socialdemokratiska partiprogrammet kan indikera en fortsättning på den socialdemokratiska tradition som framför allt var utmärkande fram till slutet av 1960-talet. Under denna tid var intresset svagt för kriminalpolitiska frågor (Tham 1995:80) och även på senare tid har partiet saknat ett sammanhållet rättspolitiskt program (Persson 2004:44).

I valmanifestet från 2010 – som Socialdemokraterna formulerade tillsammans med Miljöpartiet och Vänsterpartiet – behandlas kriminalpolitik med två stycken under rubriken ”Trygghet i vardagen”. I denna nämns inte påföljder, men däremot polisen, som ska fokusera på den organiserade brottsligheten (utan beskrivning hur), få en högskoleutbildning och bli en så kallad enmyndighet i stället för myndighetskoncern som i dagsläget. Vidare förklaras att

”rätten att vara privat ska värnas” och att ”en rödgrön regering kommer stärka den personliga integriteten”. Och det utlovas att FRA-lagen ska rivas upp och göras om (s. 13).

Detta stämmer överens med grundtankarna för en *defensiv kriminalpolitik*, nämligen att skydda människor mot maktmissbruk. I detta är rättssäkerhet överordnat brottsprevention och därtill ska onödigt strafflidande undvikas (Jareborg 1995:26). Det är dock bara en modell – ”ett tankefoster” – och kan inte överföras med någon säkerhet på Socialdemokraterna även om det ges uttryck för ett förhållningsätt som överensstämmer med defensiv kriminalpolitik (ibid:22). Samtidigt är dessa ”defensiva idéer” närmast att betrakta som ett undantag mot bakgrund av den politik Socialdemokraterna de facto fört under 80- och 90-talen som innebar ett aktivt utvidgande av strafflagen, med ökad betoning på straff och kontroll, som tvärtom bara kan beskrivas som en *offensiv kriminalpolitik* (Tham 1999:98ff).

Att Socialdemokraterna fört en politik som går stick i stäv mot vad som ges uttryck för i policydokument kan förklaras utifrån att partiet fört en politik mot en egentlig övertygelse. En ”mild” kriminalpolitik är inte något som ett parti kan förväntas vinna röster på (Tham 1995:89) och Socialdemokraterna kan mycket väl ha fört en offensiv politik i praktiken men egentligen föredra en defensiv. Om andra politikområden anses vara viktigare kan kriminalpolitiken offras för att vinna val med målsättningen att fortsatt påverka de högre prioriterade områden. Det bör inte uteslutas att Socialdemokraterna mot egen övertygelse kan ha drivit en offensiv kriminalpolitik för att behålla regeringsmakten över val. Det är en rimlig förklaring mot bakgrund av att den folkliga opinionen blivit allt viktigare för politiska beslut gällande kriminalpolitiken (Victor 1995:69). Samtidigt är alla partier till stor del beroende av medierna för att kommunicera med väljarna, och måste även förhålla sig till den övriga offentliga debatten. På viktiga mediala arenor har det skett en förstärkning av ”nyliberala idéer” som kan ha inskränkt Socialdemokraternas strategiska handlingsutrymme (Olsson 2000:63). Socialdemokraterna tidigare förda politik bör således inte tas som intäkt för att ovanstående tolkning, om att partiet har en positiv inställning till behandling, är inkorrekt.

I valmanifestet från 2006 – som Socialdemokraterna ensamt stod för – görs det gällande att ”brottsligheten och dess orsaker ska bekämpas”. Inte heller i detta dokument står det explicit om påföljder, mer än att ”satsningarna på rättsväsendet ska fortsätta” (s. 7). Parollen att vara hårda mot brott men också hårda mot orsakerna känns igen från Storbritanniens förre detta premiärminister Tony Blair och brittiska Labour-partiet (Tham 1999:99). Återigen betonas att omständigheter i människors liv som anledning till att de begår brott: ”vi får aldrig bukt med brottsligheten om vi inte också bekämpar dess orsaker.” (s. 7)

Den sammantagna bilden illustrerar en människosyn med ett antagande om att människor begår brott på grund av omständigheter och mindre på grund av rationella val. Denna återfinns som verklighetspremiss för behandlingsideologin. Därtill finns tydliga inslag av en defensiv kriminalpolitik, enligt Jareborgs modell, som innebär ett mindre fokus på straff i förhållande till andra värden. Inte i något policydokument nämns heller straff, men å andra sidan nämns inte heller vård. Det finns indikationer på att Socialdemokraterna föredrar individualpreventiv behandling, men ingenting går att säga med säkerhet. Som ovan har nämnts anspelar detta på en socialdemokratisk tradition av att sakna en tydlig kriminalpolitik (Tham 1999:98ff). Det går dock att konstatera att det varken förekommer någon kritik mot vedergällning i allmänhet eller straffvärdesprincipen specifikt. Därför kan slutsatsen dras att partiet måhända inte omhuldar vedergällning men åtminstone accepterar den, mot bakgrund av att sådan kritik saknas, att Socialdemokraterna i praktiken varit delaktiga i att forma den befintliga lagstiftningen med straffvärdesprincipen och denna ovan nämnda formulering i partiprogrammet: ”Samhället måste reagera tydligt mot brott och regelöverträdelser.” (s. 26)

Sett till den överordnade politiska ideologin i form av *socialismen* är den helt i linje med individualprevention i form av vård, liksom den återkommande lösningen med att ”bekämpa brottslighetens orsaker”. Enligt den socialistiska ideologin ska politiken sträva efter att samhället omvandlas på ett sätt som minskar sociala och ekonomiska orättvisor. I detta hänger brott och avvikande beteende samman med sociala och personliga brister, varför straff är sekundärt eller rent av oviktigt och individualprevention den lösning som bäst passar det ideologiska pusslet (Victor 1995:65). Den socialdemokratiska traditionen är att finna alternativ till straff, och den ambitionen kan även kopplas till en generell solidaritets- och omsorgstanke (Tham 1995:91). Sådan solidaritet kommer också tydligt till uttryck i framför allt partiprogrammet. Den så kallade ”trygghetspolitiken” beskrivs som en del av ”välfärdspolitiken”, och i samma stycke som partiet förklarar behovet av att förebygga brottslighet förklaras även behovet av att förebygga arbetsskador, sjukdom och utslagning från arbetsmarknaden (s. 25). Denna solidaritetstanke står dock i kontrast till en moralism som traditionellt återfunnits inom partiet. Förändringen av narkotikapolitiken, från en behandlingsinriktad politik till en straffinriktad sådan, berodde delvis på den moralistiska traditionen inom arbetarrörelsen som riktar udden mot ”trasproletariatet”. Denna tradition har tilltalat stora grupper inom Socialdemokraterna. Någon sådan moralism framförs dock inte i något av policydokumenten, som i stället domineras av solidaritetstanken. Däremot kan frånvaron av eventuell kritik mot straffpolitik, i form av vedergällning och allmänprevention, utelämnats på grund av konflikten mellan solidaritetstanken och moralismen.

6.3 Likheter

Utgångspunkten för både Moderaterna och Socialdemokraterna är att brottslighet är ett faktiskt problem och en statlig angelägenhet. Staten behöver ”reagera tydligt” på brottslighet, skriver Socialdemokraterna (partiprogram s. 26). ”Brottslighet ska aldrig tolereras”, skriver Moderaterna (handlingsprogram s. 44). I den meningen har partierna inget gemensamt med abolitionismen som påföljdesideologi. Tydliga reaktioner och nolltolerans står i skarp kontrast till abolitionismen som gör gällande att statens reaktion ska minimeras och att brottslighet är en socialkonstruktion (Sarnecki 2003:356). Det finns grundantaganden om verkligheten som är gemensamma för partierna och står i uppenbart motsatsförhållande till abolitionismen. Brott betraktas som en angelägenhet för staten och det uppfattas som ett statligt ansvar att hantera och minska brottsligheten.

Moderaterna är mycket tydliga med att brott ska medföra ett straff med vedergällning som syfte. I detta avseende ger inte Socialdemokraterna explicit uttryck för behov eller nytta med vedergällning, men formulerar sig på ett sätt som indikerar att det finns åtminstone en viss acceptans för vedergällning och den straffvärdesprincip som i dag gäller i svensk straffrätt.

Det är dock svårt att peka ut tydliga likheter avseende synen på påföljder i kriminalpolitiken. Mycket på grund av att det är oklart vad Socialdemokraterna tycks ha för uppfattningar om påföljder, emedan Moderaterna är betydligt mer konkreta. Något tydligare framträder däremot skillnaderna mellan partierna.

6.4 Skillnader

I Moderaternas partiprogram (handlingsprogram) upptar kriminalpolitiken två sidor. I Socialdemokraternas partiprogram berörs det med fyra meningar. Det indikerar att kriminalpolitiken – och påföljder – är en mindre angelägen politisk fråga för Socialdemokraterna. Det kan betraktas som en förlängning på något som tidigare gällde alla partier. Socialdemokraterna saknade, i likhet med andra partier, länge helt en egen kriminalpolitik, till mitten av 1960-talet (Tham 1999:98ff). Även under senare decennier har partiet saknat en sammanhållet formulerad rättspolitik och partiet saknar det än i dag. Moderaterna har i detta avseende varit ledande under 1980- och 1990-talet (ibid:111) och det framstår också tydligt vilken kriminalpolitik Moderaterna förordar i de policydokumenten som analyserats i denna studie.

Det kan konstateras att Moderaternas politik står för 1) direkt allmänprevention, 2) indirekt allmänprevention och 3) vedergällning, med vissa inslag av en tilltro till behandlingssideologi. Socialdemokraternas står för påföljder men det är något oklart i exakt vilken form.

Socialdemokraterna ger uttryck för tankegångarna som lutar åt behandlingsideologi, men accepterar samtidigt åtminstone i viss utsträckning vedergällning och den gällande straffvärdesprincipen. Moderaterna betonar människans rationalitet medan Socialdemokraterna betonar omständigheter som förklaring till brottslighet.

Den tydligaste och mest uppenbara skillnaden mellan Socialdemokraterna och Moderaterna är omfattningen av beskrivningarna av kriminalpolitik i policydokumenten. Detta kan förklaras på flera sätt, men synen på människans natur, som mer eller mindre rationell är förmodligen den huvudsakliga orsaken. Ett parti som betraktar omständigheterna i människors liv som brottslighetens orsak, såsom arbetslöshet och dåligt fungerande skolor, är rimligtvis mer fokuserade på att lösa dessa orsaker, med arbetsmarknadspolitik och utbildningspolitik, snarare än fokuserade på direkt kriminalpolitik och påföljder. Ett parti som å andra sidan ser människans eget ansvar och rationalitet är rimligtvis mer fokuserad på att avkräva denna människa ansvar och avskräcka människan från att begå brott. Dock finns det, som förklarats ovan, flera möjliga orsaker till Socialdemokratins frånvarande politik. Det är emellertid viktigt att ha i åtanke att detta avser policydokument – det vill säga vilken politik partierna vill kommunicera och därmed föra ett offentligt samtal kring – inte det praktiska lagstiftningsarbetet där skillnaderna kan framstå annorlunda.

Ytterligare en förklaring till skillnaderna i beskrivningarnas omfattning kan ligga i den inom Socialdemokratin viktiga solidaritetstanken. Denna för partiet grundläggande tanke kan skapa en motsättning med en moralism inom partiet. En sådan motsättning kan eventuellt göra det svårt att formulera konkret politik om påföljder. Parallellt med solidaritetstanken, som går hand i hand med behandlingsideologi, finns moralismen som kräver ”hårdare tag”, eftersom det är arbetarklassen som drabbas hårdast av kriminaliteten (Tham 1995:90). Denna interna motsättning kan finnas kvar än i dag och göra det svårt för Socialdemokraterna att formulera en sammanhållen politik.

7. Avslutande diskussion

Med denna studie har Moderaterna och Socialdemokraternas politiska åsikter gällande påföljder undersökts. Resultaten kan delvis bekräfta den bild som framkommer i tidigare forskning som beskriver partiernas inställning till påföljder. Thams och Victors beskrivning av partierna under framför allt 1980- och 1990-talen framstår i stora drag alltså som giltiga under 2000-talet.

Moderaterna framstår fortsatt som det främsta ”lag och ordning”-partiet, vilket bedömt ger ett initiativ i det offentliga samtalet och leder sannolikt till att partiet fortsätter att vara en drivande kraft i svensk kriminalpolitik. Den samlade bilden visar också tydligt att behandlingsideologin är kraftigt marginaliserad. Avvikande mot tidigare forskning är dock vissa slutsatser om Socialdemokraterna. Socialdemokraternas syn på kriminalpolitik och påföljder framstår vara närmare behandlingsideologi än hur partiet beskrivits under tidigare decennier i tidigare forskning (jfr. Tham 1999 alt. Victor 1995). Den skillnaden kan förmodligen delvis förstås mot bakgrund av att tidigare forskning fokuserat på vad Socialdemokraterna fört för politik i praktiken medan denna studie avsett kartlägga partiernas uttalade ambitioner. Den förda politiken och de politiska idealen går nödvändigtvis inte hand i hand. I övrigt framstår kriminalpolitik i allra högsta grad som politiserad och kontrasten till den tidigare dominerande expertisen blir tydlig med enkla och glatta formuleringar i valmanifest och partiprogram, som vänder sig till potentiella väljare. Något som gäller både Moderaterna och Socialdemokraterna. Det vore intressant att försöka utveckla dessa slutsatser genom ytterligare forskning.

Studien bekräftar till viss del befintliga kunskaper och slutsatser i tidigare forskning, men tillför även ny kunskap om hur partierna formulerar sin kriminalpolitik i nutid. Studien kan därmed fungera som en bas för fortsatt forskning och kartläggning. Avsikten har dock inte varit att nå fram till en teori, utan snarare att berika den mångfald av olika tolkningar som alla forskningsfält och frågor bör omgärdas av för att nya sanningar ska kunna finnas.

Studien gjordes med en bred politisk och juridisk förförståelse, och dessutom med personliga politiska sympatier med Moderaterna. Det förra har definitivt fungerat som en stor fördel. Under genomgången av materialet konfronterades jag ständigt med ny information och behövde göra avvägningen om den specifika informationen var relevant eller inte. Är den betydelsefull i sig? Vilken annan information kan den kopplas till? I dessa återkommande avgöranden var förförståelsen av stor betydelse och till stor hjälp.

Det senare, mina politiska sympatier och mitt politiska engagemang, försökte jag ständigt vara medveten om vid tolkningar och analyserandet. Härvidlag är mitt antagande att alla

människor – i de flesta frågor – har en värderingsmässig uppfattning. Att vara medveten om att dessa värderingar kan tvärtom underlättat strävan efter en mer mångsidig och nyanserad analys. Starka politiska åsikter kan fungera som skygglappar, men goda politiska kunskaper och en medvetenhet om de egna värderingarna kan med rätt förhållningssätt bidra till att se saker ur fler perspektiv och beskriva tolkningar på ett mer nyanserat sätt. En annan förförståelse skulle måhända leda till andra reflektioner och möjligen ett annat fokus i analysen, men även med socialdemokratiska politiska värderingar hade slutsatserna i sannolikt blivit i stort sett de samma.

Materialet i studien har varit begränsat för Socialdemokraterna, som till skillnad från Moderaterna endast har kortare beskrivningar av kriminalpolitiken i policydokument och dessutom saknar ett särskilt dokument som avhandlar kriminalpolitik specifikt. Det bör därmed understrykas att slutsatserna i analysen bör tolkas med försiktighet. Det kan uppfattas som anmärkningsvärt – om än förklarligt – att Sverige största parti inte åstadkommit att tydligt formulera en kriminalpolitik.

Trots materialets begränsningar gick det att göra en analys och dra slutsatser för att besvara syftet och frågeställningen. Som det sammanfattas i analysen står Moderaternas politik för 1) direkt allmänprevention, 2) indirekt allmänprevention och 3) vedergällning, med vissa inslag av en tilltro till behandlingsideologi. Socialdemokraternas står för påföljder men det är något oklart i exakt vilken form. Socialdemokraterna ger uttryck för tankegångarna som lutar åt behandlingsideologi, men accepterar samtidigt åtminstone i viss utsträckning vedergällning och den gällande straffvärdesprincipen. Moderaterna betonar människans rationalitet medan Socialdemokraterna betonar omständigheter som förklaring till brottslighet.

Analysmetoden fungerande bra och skulle med fördel kunna användas för studier av andra politiska dokument; såsom utredningsdirektiv, utredningar, propositioner, motioner, reservationer i utskotten, protokoll, med mera. På samma sätt var de påföljdsideologier som användes lämpliga som idealtyper och upplevdes i sin form varken som för snäva eller otydliga. De fungerade på ett logiskt sätt som analysverktyg och kan med säkerhet återanvändas. Möjligen skulle de kunna förklaras tydligare, i meningen mer utförligt, men utan att de blir snävare definierade. Liknande forskning skulle också kunna ske med andra former av textanalys, till exempel diskursanalys.

Jag hoppas att detta examensarbete ska väcka ytterligare intresse hos dem som kommer i kontakt med det, och att det ska kunna bidra med nya perspektiv – på samma sätt som andra examensarbeten och annan forskning gjort för min egen del.

8. Referenser

Andersson, Robert (2002). *Kriminalpolitikens väsen*. Stockholm: Kriminologiska institutionen vid Stockholm universitet.

Andersson, Robert & Nilsson, Roddy (2009). *Svensk kriminalpolitik*. Stockholm: Liber.

Aspelin, Erland (2000). Brott och straff. I: Aspelin, Erland (red.). *Vem styr kriminalpolitiken?* Stockholm: Skyddsvärnet.

Bergström, Göran, & Boréus, Kristina (2005). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.

Borgeke, Marin (2002). Vilka grundtankar bör gälla för påföljdsbestämningen? I: Asp, Petter (red.). *Flores juris et legum. Festskrift till Nils Jareborg*. Stockholm: Iustus förlag.

Direktiv 1992:47. *Översyn av vissa frågor som rör påföljdssystemet*.

Estrada, Felipe (2004). The Transformation of the Politics of Crime in High Crime Societies European. I: *Journal of Criminology* (nr 4 2004).

Garland, David (1990). *Punishment and modern society: a study in social theory*. Oxford: Clarendon press.

Heber, Anita (2005). *Var rädd om dig! En litteraturöversikt om rädsla för brott*. Stockholm: Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.

Jareborg, Nils (1995). Vilken sorts straffrätt vill vi ha? I: Victor, Dag (red.). *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. Stockholm: Nordstedts.

Jareborg, Nils (2010). *Straffrättens påföljdslära*. Stockholm: Nordstedts Juridik.

May, Tim (1997): *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur

Olsson, Börje (2000). Nya historier, nya berättare. *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift*, vol 8, 2000.

Persson, Åsa (2004). *De politiska partiernas rättspolitik*. Stockholm: Iustus förlag.

Philblad, Anders (2012). *Ett partis fall och uppgång. Berättelsen om de nya moderaterna*. Stockholm: Natur & Kultur.

Sarnecki, Jerzy (2003). *Introduktion till kriminologi*. Stockholm: Studentlitteratur.

Sohlberg, Peter & Britt-Marie (2006). *Kunskapens former – vetenskapsteori och forskningsmetod*. Stockholm: Liber.

SOU 1956:55. *Skyddslag*.

Strahl, Ivar (1970). *Den svenska kriminalpolitiken*. Malmö: Bokförlaget.

Tham, Henrik (1995). Från behandling till straffvärde. I: Victor, Dag (red.). *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. Stockholm: Nordstedts.

Wallén, Per-Edwin (1979). *Svensk straffrätts historia*. Stockholm: Almqvist och Wiksell.

Valmyndigheten (2012). Hämtad 9 juni 2012 från: <<http://www.val.se>>

Vetenskapsrådet (2010). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*.

Victor, Dag (1995). Politik och straffsystem – ett drama under utveckling. I: Victor, Dag (red.). *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. Stockholm: Nordstedts.